

SOUČASNÝ STAV A HLAVNÍ SMĚRY SOCIÁLNÍHO ROZVOJE V ORGANIZACÍCH ZPoK

E. Němcová

NĚMCOVÁ, E. (Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Praha): *Současný stav a hlavní směry sociálního rozvoje v organizacích ZPoK*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (1) : 13-25.

Práce podává přehled o současné úrovni zabezpečení sociálního rozvoje pracovníků ZPoK a zvláště pracovníků JZD a státních statků na základě hodnocení prostředků vynaložených na investice sociálního charakteru a na neinvestiční zajištění sociálních činností. Rozebírá rozsah podnikové společenské spotřeby zajišťované z fondu kulturních a sociálních potřeb a z nákladů organizací, její strukturu a projevující se na vývojové tendence za čtyři roky 7. pětiletky. Ukazuje pozici resortu zemědělství a výživy v zajišťování sociálního rozvoje vůči jiným výrobním odvětvím národního hospodářství, poukazuje na hlavní problémy a stanovuje nejdůležitější úkoly pro tuto oblast na 8. pětiletku.

ZPoK; sociální rozvoj; ekonomické zajištění; srovnání s jinými resorty; úkoly pro 8. pětiletku

Řešení problematiky řízení sociálního rozvoje v tak složité strukturovaném komplexu, jaký představuje resort zemědělství a výživy, jehož organizace se odlišují nejen náplní činnosti, ale i stupněm dosažené koncentrace a specializace, odvětvovou a sektorovou příslušností, z toho vyplývajících různými způsoby řízení a řadou dalších okolností, vyžadovalo hledat způsoby, kterými by bylo možno objektivně vyjádřit a kvantifikovat dosaženou úroveň a projevující se vývojové tendence v zabezpečování sociálního rozvoje pracovníků ZPoK.

Řešitelský kolektiv dílčího úkolu Řízení sociálního rozvoje v zemědělství a v potravinářském průmyslu zpracovává od roku 1981 každoročně podrobnou analýzu finančního zabezpečení sociálního rozvoje i jednotlivých úseků sociálních činností v různých typech organizací ZPoK, u státních statků a JZD navíc s ohledem na jejich přírodně výrobní podmínky a dosažené hospodářské výsledky a pro srovnání i s ohledem na výsledky dosažené v jiných výrobních odvětvích národního hospodářství. Tento postup, i když nezachycuje výchozí stav sociální vybavenosti, umožňuje v současné době nejobektivněji posuzovat rozsah a strukturu realizovaných sociálních aktivit a v časovém horizontu hodnotit projevující se tendence.

METODY

Analýza prostředků vynakládaných na sociální rozvoj vychází ze zpracování těchto podkladů:

a) Sledování Vybraných ukazatelů hospodaření JZD a ČSSS, které provádí VÚEZVŽ — zpracování položek výkazů Úč 3A-02 a Úč 9A-01 v třídění, které vychází z přírodních podmínek v jednotlivých stanovištních jednotkách. Postupnou agregací vyděluje podniky (JZD a ČSSS) do dvou skupin — s lepšími a horšími přírodními podmínkami, což odpovídá podnikům, které odvádějí daň z pozemků nebo naopak získávají diferenciální příplatky. Uvnitř každé této skupiny jsou vyčleněny podniky dosahující ekonomické výsledky podprůměrné, nadprůměrné a odpovídající průměru skupiny; kritériem hodnocení je dosažená úroveň hrubého důchodu a směrodatná odchylka od průměru stanovištní jednotky $\approx 0,4$.

b) Údaje z výkazů Úč 3A-02 a Úč 9A-01 z FSÚ v tzv. územně organizačním a odvětvovém členění. Tyto podklady zahrnují celé národní hospodářství a umožňují provádět srovnání mezi jednotlivými typy zemědělských organizací, mezi hlavními odvětvími resortu a mezi resortem a ostatními odvětvími národního hospodářství.

c) Přehledy MZVŽ ČSR týkající se hodnocení plnění plánů kádrového, personálního a sociálního rozvoje (KPSR).

Uvedené podklady zahrnují v případě a) všechny JZD a státní statky v ČSR, SSR a v ČSSR, v případě b) všechny organizace všech resortů v obou republikách a v celém státě, v případě c) organizace resortu v ČSR.

Z důvodů srovnatelnosti provádíme u všech zjištění jejich přepočet na 1 pracovníka z průměrného evidenčního počtu pracovníků. Tuto měrnou jednotku označujeme zkratkou 1 p. p.

Přepočet sledovaných položek vynakládaných na jednotlivé úseky sociálních činností na 1 p. p. obsahuje v sobě závažný nedostatek — zdaleka ne všechny organizace ZPoK uskutečňují při realizaci plánů KPSR všechny uvažované sociální aktivity. Sledování souboru 680 JZD a 90 státních statků v ČSR v letech 1982 a 1983 ukázalo, že ani jediný úsek sociálních činností nebyl realizován ve všech organizacích. Např. i tak běžné sociální aktivity jako jsou závodní stravování, výběrová tuzemská rekreace a nepeněžní odměny a dary nebyly realizovány ve všech organizacích. Tím spíše se to týkalo úseků aktivit, jejichž uskutečňování je daleko více spojeno s konkrétními podmínkami (např. závodní zdravotní péče) a jsou tedy zastoupeny v omezenějším počtu organizací.

Vyčíslování vynaložených finančních částek na sociální aktivity je však rozpočteno na celý počet pracovníků, zastoupených v určité skupině organizací podle zvolené diferenciace. Z toho důvodu dochází k „rozmělnění“ skutečně vynaložených částek, které mají pak někdy rozsah jen několika Kčs. Statistický způsob zpracování však nedovoluje jiný postup a nízký objem vynakládaných finančních prostředků v těchto případech signalizuje vzhledem k jiným úsekům sociální reality, finančně lépe zajištěným, stávající pozici těchto zatím okrajově zabezpečovaných úseků sociálních činností.

VÝDAJE NA SOCIÁLNÍ ROZVOJ

Financování všech oblastí sociálního rozvoje je zabezpečováno z více zdrojů, o jejichž použití existují přesné směrnice. Prostředky vynakládané na sociální rozvoj zahrnují prostředky na investiční práce a dotázky sociálního charakteru a neinvestiční výdaje.

Investiční náklady sociálního charakteru, určené na pořízení, rekonstrukci a modernizaci sociálních zařízení, jsou poměrně variabilní a v různých obdobích souvisejí s měnícími se potřebami organizací ZPoK a s různou povahou realizované výstavby. Přesto se u jednotlivých typů organizací udržuje charakteristické a shodné věcné zaměření sociálních investic.

V resortu zemědělství a výživy v ČSR uskutečňovaly v největším rozsahu investice sociálního charakteru organizace potravinářského prů-

myslu (1983: 2794 Kčs na 1 p. p.), ve kterých v průběhu prvních tří let sedmé pětiletky sociální investiční činnost vzrostla o 17 %. V zemědělství vykazovaly největší objem sociálních investic státní statky (1983: 2069 Kčs na 1 p. p.), kde také došlo k největšímu zvýšení investičních nákladů mezi rokem 1981 a 1983 o 34 %. Naproti tomu v JZD byla investiční činnost sociálního charakteru podstatně nižší (1983: 1198 Kčs na 1 p. p.) a ani nedošlo k nějakému jejímu zintenzívnění (za tři léta o 9 %). Podobně se projevoval nízký rozsah investiční činnosti v sociální oblasti a její stagnace nebo dokonce pokles u ostatních typů zemědělských organizací.

Odlišnosti mezi typy organizací se ukázaly v průběhu tří let i v obsahu sociálních investic. V potravinářském průmyslu byly ze dvou třetin soustředěny do tvorby a ochrany pracovního prostředí a z jedné sedminy na výstavbu a rekonstrukci bytů a ubytovacích zařízení. Na bytovou výstavbu se daleko více soustřeďovaly zemědělské organizace, zejména státní statky (68,5 % z investic sociálního charakteru), ale i JZD (34,4 %). V JZD věnovali 28,4 % prostředků na zlepšování pracovního prostředí (ve státních statcích pouze 8,3 %) a 15,4 % na investice do stravovacích zařízení (státní statky 3,8 %).

Ve všech typech sledovaných organizací se v roce 1983 proti roku 1981 snížily investiční náklady na předškolní zařízení, která již pravděpodobně představují vyřešenou oblast. Investice na rekreační zařízení jsou v přepočtu na 1 p. p. přibližně stejné ve státních statcích a v potravinářském průmyslu; v družstvech, která většinou nemají možnost investovat do vlastních rekreačních zařízení (a omezeně do sdružených), činí investiční náklady na tuto oblast pětinu částky investované ve státních statcích. Obdobné relace se objevují i u dalších náročných investic — u výchovných a vzdělávacích zařízení. V JZD stále ve vyšší míře než v jiných organizacích probíhá investování prostředků do zařízení závodního stravování, ve státních organizacích dochází v tomto směru k poklesu.

Neinvestiční záměry hradí organizace z nákladů (v rozpočtových organizacích z rozpočtu), z ostatního rozdělení zisku a z fondu kulturních a sociálních potřeb (FKSP).

Proti větší variabilitě ve vynakládání prostředků na investice sociálního charakteru je použití neinvestičních prostředků podnikové společenské spotřeby do jisté míry konstantnější, protože v řadě případů musí každoročně uspokojovat stejně se opakující potřeby pracovníků. Teprve rozdíl v jejich objemu a struktuře signalizují odlišnosti v zaměření sociálních aktivit a trendy projevující se v sociální oblasti.

Hospodaření s FKSP je upraveno rozdílně pro organizace státního sektoru a pro JZD. Tyto odlišnosti se týkají zejména tvorby fondu, ale i některých pravidel ovlivňujících čerpání fondu. Z těchto důvodů představuje FKSP v JZD podstatně významnější a svým objemem důležitější zdroj prostředků na sociální rozvoj než ve státních organizacích. Tento rozdíl lze ukázat na podílu, který FKSP má na zabezpečování úhrady celkových podnikových sociálních neinvestičních nákladů — v roce 1984 v ČSSR tvořil tento podíl v zemědělských družstvech 47,3 %, ve státních statcích 31,5 %, v potravinářském průmyslu 35,6 %.

Základní příděl do FKSP v ČSSR v roce 1984 činil na 1 p. p. v JZD 780 Kčs, ve státních statcích 364 Kčs, v potravinářském průmyslu

I. Vývoj čerpání fondu kulturních a sociálních potřeb v přepočtu na 1 pracovníka z průměrného evidenčního počtu (v Kčs) — Money drawn from the Culture and Welfare Fund recalculated per 1 worker from the average registered number (in Kčs)

	ČSR			SSR			ČSSR		
	1981	1984	index	1981	1984	index	1981	1984	index
Zemědělství a výživa	1041	1260	121	877	1093	125	981	1197	122
Potravinářský průmysl	907	1194	132	873	1108	127	895	1162	130
Zemědělství	1067	1271	119	878	1091	124	997	1204	121
JZD	1277	1514	119	904	1142	126	1125	1359	121
státní statky	726	929	128	583	816	140	685	898	131

Zpracováno z podkladů FSÚ

328 Kčs; celková tvorba fondu v tom samém období v přepočtu na 1 p. p. dosahovala v JZD 1690 Kčs, ve státních statcích 1042 Kčs, v potravinářském průmyslu 1276 Kčs.

Vývoj rozsahu čerpání FKSP (tab. I) ukazuje, že k intenzivnějšímu využívání fondu došlo v organizacích potravinářského průmyslu než v zemědělství, to však neplatí všeobecně, protože největší nárůst čerpání na 1 p. p. se projevil ve státních statcích (zejména v SSR), ovšem z nejnížší úrovně použitých prostředků.

I za těchto okolností dochází však v resortu zemědělství a výživy každoročně ke zvyšování nevyčerpaného zůstatku fondu, a to jak v organizacích družstevních, tak ve státních. Z disponibilních prostředků (počáteční stav fondu a tvorba daného roku) FKSP je čerpáno rok od roku méně. V ČSSR v resortu zemědělství a výživy probíhal tento pokles využití prostředků v letech 1981, 1982, 1983 a 1984 v tomto rozsahu: 51,3 %, 46,9 %, 43,7 %, 42,3 %, obdobná situace byla v zemědělství (53,2 %, 47,9 %, 44,4 %, 42,6 %), a ještě nižší využívání se projevilo v potravinářském průmyslu (42,4 %, 39,5 %, 39,8 %, 40,1 %).

Nedostatečné využívání prostředků fondu je většinou vysvětlováno bariérami danými vyhláškami o FKSP, ale to je jen jedna stránka věci. Více se zde uplatňuje při plánování použití prostředků fondu každoročně stejně opakované rozdělování, nepřihlízející k vývoji sociálních potřeb pracovníků, nepružnost a nenápaditost v použití prostředků k posílení dalších sociálních činností i jeho omezené využívání v investiční výstavbě, které zatím představuje v resortu pouze 4,4 % z čerpání fondu.

Prostředky FKSP jsou již v průběhu posledních let pravidelně využívány ve shodných relacích v rámci resortu, v jeho hlavních odvětvích i v hlavních typech výrobních organizací. Nejvíce prostředků z čerpání FKSP je v resortu zemědělství a výživy ČSSR použito pro rekreaci pracovníků (včetně dětské), na zlepšení bytové situace pracovníků prostřednictvím půjček na tyto účely, na politickovýchovnou a vzdělávací činnost a na závodní stravování. Stejně pořadí se v roce 1984 ukazuje jak v organizacích potravinářského průmyslu, tak v úhrnu zemědělských organizací. V JZD patřily mezi prvořadě sociální aktivity: rekreace pracovníků, závodní stravování, politickovýchovná a vzdělávací činnost, so-

ciální výpomoci (převážně příspěvky k nízkým důchodům členů) a půjčky pracujícím. Naopak ve státních stacích půjčky na zlepšení bytové situace pracovníků stály na prvním místě, na dalších pak příspěvky na rekreaci pracovníků, politickovýchovná a vzdělávací činnost a závodní stravování.

Druhým základním zdrojem uspokojování podnikové společenské spotřeby jsou neinvestiční náklady organizací, které v rozpočtových organizacích nahrazují prostředky čerpané z rozpočtu. Rozsah použití neinvestičních nákladů, popř. ostatního rozdělení zisku, je daleko více závislý na ekonomických možnostech organizací a na rozhodování jejich řídicích složek než v případě tvorby a čerpání FKSP, kde jsou nejnižší hranice vstupů předepsány. Záleží zde na rozhodnutí každé organizace, kolik prostředků použije v oblasti podnikové společenské spotřeby. Z těchto důvodů se projevují velké rozdílnosti v použití neinvestičních nákladů na 1 p. p. mezi organizacemi resortu zemědělství a výživy — zejména vzhledem k jejich sektorové příslušnosti a příslušnosti k jednotlivým odvětvím, ale rovněž mezi resortem zemědělství a výživy a jinými výrobními odvětvími a resorty národního hospodářství.

Všeobecně lze říci, že použití provozních nákladů na sociální rozvoj je v resortu vyšší u organizací státního sektoru, které tímto způsobem vyrovnávají nižší objem použitých prostředků FKSP. V roce 1984 představovaly náklady z úhrady neinvestiční podnikové společenské spotřeby v ČSSR v potravinářském průmyslu 64 %, ve státních stacích 68 %, kdežto v JZD pouze 53 %. Tento jev (z nákladů organizací zabezpečovat jejich sociální rozvoj) se v průběhu prvních let sedmé pětiletky výrazně projevoval ve státních organizacích s nižšími hospodářskými výsledky, které dosahovaly nízkého doplňkového přidělu do FKSP a snažily se použitím provozních nákladů vyrovnat nedostatek prostředků FKSP v takové míře, že u nich použité prostředky na sociální rozvoj převyšovaly objem u organizací s vyšší úrovní hospodaření.

V období 1981—1984 došlo v resortu zemědělství a výživy (tab. II) k vysokému zvýšení využívání nákladů organizací na sociální rozvoj. Toto tempo je vzhledem k většině ostatních výrobních odvětví a resortů národního hospodářství značně vyšší (u těch dochází většinou ke zvý-

II. Vývoj použití neinvestičních nákladů organizací na sociální rozvoj v přepočtu na 1 pracovníka z průměrného evidenčního počtu (v Kčs) — The non-investment expenditures of the organizations on the social development recalculated per 1 worker from the average registered number (in Kčs)

	ČSR			SSR			ČSSR		
	1981	1984	index	1981	1984	index	1981	1984	index
Zemědělství a výživa	974	1931	198	716	1103	154	879	1615	184
Potravinářský průmysl	1242	2320	187	1163	1756	151	1215	2106	173
Zemědělství	923	1866	202	639	995	156	818	1535	188
JZD	856	1913	223	590	957	162	749	1514	202
státní statky	1074	2287	213	869	1055	121	1014	1955	193

Zpracováno z podkladů FSÚ

šení v rozsahu 500—600 Kčs na 1 p. p., kromě resortu paliv a energetiky, kde zvýšení představuje 1700 Kčs na 1 p. p.). Dalo by se říci, že v průběhu čtyř let sedmé pětiletky došlo k určitému uzavírání nůžek rozdílů mezi rozsahem neinvestičních nákladů podnikové společenské spotřeby na 1 p. p. v resortu zemědělství a výživy vůči ostatním výrobním odvětvím a resortům. Nejsilnější je narůstání použití prostředků organizací v JZD, v ČSR se jim blíží státní statky, v SSR se použití podnikových prostředků statků zvyšuje jen pozvolna. Všeobecně v zemědělství dochází k většímu tempu nárůstu neinvestičních nákladů proti potravinářskému průmyslu, ale absolutně v rámci ČSSR vynaložily zemědělské organizace v roce 1984 pouze 73 % objemu prostředků použitých v potravinářském průmyslu.

Ve struktuře provozních nákladů určených pro sociální oblast se výrazně od sebe liší obě odvětví resortu. V potravinářském průmyslu v ČSSR vydávají v roce 1984 45,0 % na politickovýchovnou a vzdělávací činnost, na druhém místě stojí zlepšování úrovně závodního stravování (21,3 %), třetí a čtvrté místo patří rozvoji předškolního zařízení a rekreaci pracujících. Naopak v zemědělství stojí na prvním místě rozvoj závodního stravování (45,0 %), kterému dokonce v českých JZD je z provozních nákladů věnováno plných 64,0 %. Druhé místo v zemědělství patří příspěvkům na politickovýchovnou a vzdělávací činnost (14,5 %), třetí příspěvkům na nábor a stabilizaci pracovníků (10,0 %), které jsou u státních statků v pořadí důležitosti na druhém, kdežto v zemědělských družstvech až na čtvrtém místě. Náklady na provoz předškolních zařízení a rekreačních zařízení patří k dalším dvěma více podporovaným úsekům; ve státních statcích mají oba tyto úseky sociálních činností stejné pořadí důležitosti, v družstvech stojí péče o předškolní zařízení na druhém místě, zabezpečování provozu rekreačních zařízení na pátém (rozsahem vynakládaných nákladů na značně nevýznamnějším místě než ve státních statcích).

VAZBY MEZI PŘÍRODNĚ VÝROBNÍMI PODMÍNKAMI, HOSPODÁŘSKÝMI VÝSLEDKY A ÚROVNÍ ZABEZPEČENÍ SOCIÁLNÍHO ROZVOJE

Sledování celého souboru JZD a státních statků v ČSSR podle úrovně přírodních podmínek, ve kterých vyrábějí, umožnilo odhalit některé specifické vazby v souvislosti se zabezpečováním sociálního rozvoje. Analýza vlivu odlišných přírodně výrobních podmínek v organizacích spolu s hodnocením dosažené úrovně hospodaření ukázala v průběhu sledovaných let určité závislosti působící na rozsah tvorby a čerpání FKSP, které uvádíme podle síly jejich uplatnění:

a) Organizace s nadprůměrnými ekonomickými výsledky bez ohledu na své přírodně výrobní podmínky dosahují vyššího objemu čerpání FKSP; v JZD platí totéž o tvorbě FKSP.

b) V ČSR nemá rozdělení organizací do skupiny s lepšími a do skupiny s horšími přírodně výrobními podmínkami významný vliv na rozsah tvorby a čerpání FKSP; daleko větší význam má, zda jde o podniky v rámci skupin průměrné, nadprůměrné nebo podprůměrné; v SSR se naopak rozdílnost přírodních podmínek velice výrazně projevuje v rozsahu tvorby i čerpání FKSP, a to jak v JZD, tak ve státních statcích.

c) U podprůměrných podniků v rámci obou skupin podle přírodně výrobních podmínek dochází k vyššímu využívání disponibilních zdrojů FKSP; platí to u JZD i u státních statků v obou republikách, výraznější je tato tendence na Slovensku.

d) V družstvech obou skupin podle přírodních podmínek v ČSR i v SSR v naprosté většině ta JZD, která dosahovala nadprůměrných hospodářských výsledků, vydávala více prostředků na všechny úseky zajišťovaných sociálních činností než družstva s horší úrovní hospodaření. Tato závislost neplatí jednoznačně u státních statků, kde některé úseky sociálních činností byly z FKSP zabezpečovány lépe v hůře hospodařících organizacích než v organizacích s lepšími ekonomickými výsledky. Většinou bylo možné odvodit logickou příčinu této skutečnosti. Tyto výjimky však v průběhu sedmé pětiletky slábnou a tak u státních statků se stále více projevuje převaha tendence, že podniky s vyšší hospodářskou úrovní dosahují i vyššího čerpání FKSP na jednotlivé úseky sociálních aktivit.

Odlíšnosti způsobené vlivem různé úrovně přírodně výrobních podmínek a různých hospodářských výsledků se projevily u státních statků a JZD i při sledování použití neinvestičních nákladů organizací na podnikovou společenskou spotřebu:

a) Po roce 1983 se ukazuje ve státních statcích stejně jako v JZD, že úhrn všech neinvestičních prostředků (včetně FKSP) na sociální rozvoj je nejvyšší v organizacích, které hospodaří s nadprůměrnými ekonomickými výsledky.

b) Ve státních statcích přetrvává tendence vyrovnávat nízké čerpání FKSP použitím provozních prostředků, takže se objevují případy, kdy jejich objem je vyšší u organizací s podprůměrnými nebo průměrnými hospodářskými výsledky.

c) Zvýšení objemu provozních prostředků použitých na podnikovou společenskou spotřebu je ve státních statcích jak v ČSR, tak v SSR v současnosti proti roku 1981 vyšší v těch organizacích, které dosahují nadprůměrných hospodářských výsledků. Naproti tomu je v JZD tempo růstu použití provozních prostředků pro sociální rozvoj rychlejší v organizacích s podprůměrnými hospodářskými výsledky. V JZD dochází proto k určitému vyrovnání rozdílů v použití všech neinvestičních prostředků mezi organizacemi s různou úrovní hospodaření, kdežto ve státních statcích se proti roku 1981 zvyšuje rozpětí mezi organizacemi v rozsahu použitých nákladů a tedy i v objemu veškerých prostředků použitých na sociální rozvoj.

VÝVOJ PODNIKOVÉ SPOLEČENSKÉ SPOTŘEBY V ORGANIZACÍCH ZPoK V 7. PĚTILETCE

Rozbor výdajů za čtyři roky sedmé pětiletky ukazuje současný stav použití prostředků investiční a neinvestiční povahy na sociální rozvoj a jednotlivé úseky sociálních činností. Zároveň zachycuje projevující se tendence zejména v tom, kterým úsekům sociálních činností věnují organizace v zemědělství a v potravinářském průmyslu větší pozornost, které úseky naopak stagnují a kde se projevují hlavní rozdílnosti mezi resortem zemědělství a výživy a jinými výrobními odvětvími národního hospodářství.

Celkově lze u organizací ZPoK konstatovat vzestup všech druhů prostředků používaných na úhradu podnikových sociálních služeb. V rozsahu těchto vynaložených prostředků nedosahují zemědělské a potravinářské organizace objemu, kterého docilují v jiných odvětvích a resortech národního hospodářství (tab. III) a který je v některých případech o 50 až 100 % vyšší. Ale tempo zvyšování rozsahu těchto prostředků je v ZPoK výrazně vyšší než v ostatním národním hospodářství.

Růst objemu vynakládaných neinvestičních prostředků v průběhu sledovaných let souvisí zejména s vysokým nárůstem použití provozních prostředků organizací, zatímco prostředky čerpané z fondu kulturních a sociálních potřeb se zvyšují pozvolněji.

Podniková společenská spotřeba (čerpané prostředky FKSP a neinvestiční náklady organizací) vzrostla v resortu zemědělství a výživy během čtyř let o 51 %, kdežto v ostatních výrobních odvětvích národního hospodářství se tento vzrůst pohyboval mezi 9—18 % (s výjimkou resortu paliv a energetiky, kde byl nárůst o 39 %). Přitom její zvyšování probíhalo v organizacích ZPoK soustavně a pravidelně, s poněkud větší intenzitou v ČSR než v SSR (zejména v zemědělství).

Hlavní rozdíly mezi zemědělstvím a výživou a dalšími sledovanými výrobními resorty a odvětvími lze shrnout do následujících poznatků:

a) Rozsah prostředků čerpaných z FKSP je v resortu zemědělství a výživy přibližně stejný jako v ostatních výrobních odvětvích národního hospodářství, u kterých však je v úhrnu veškerých prostředků podíl z FKSP relativně nižší vzhledem k vyššímu objemu použitých provozních nákladů. V roce 1984 činil podíl FKSP na podnikové společenské spotřebě v zemědělství 43,9 %, v potravinářském průmyslu 35,6 %, ve sledovaných výrobních odvětvích národního hospodářství 25—30 % (s výjimkou lesnictví, kde prostředky FKSP uspokojují 51 % podnikové společenské spotřeby). Na základě těchto zjištění můžeme předpokládat, že rozvoj sociálních činností hrazených z prostředků FKSP je v ZPoK přibližně na stejné úrovni jako v jiných odvětvích národního hospodářství, ale že podstatně nižší je rozvoj těch sociálních aktivit, jejichž realizace je uhrazována z nákladů organizací.

b) Při sledování struktury neinvestičních nákladů organizací se ukazují rozdíly jak mezi zemědělstvím a potravinářským průmyslem, tak zejména vzhledem k ostatním odvětvím národního hospodářství.

Přitom struktura nákladů odráží specifika jednotlivých odvětví¹⁾, strukturu podniků, které je tvoří — zejména z hlediska jejich výrobní koncentrace a s tím souvisejícími ekonomickými možnostmi — a konečně podává i určitou charakteristiku o koncepčnosti a komplexnosti realizované podnikové sociální politiky.

V současně době můžeme konstatovat, že výdaje na podnikovou společenskou spotřebu jsou v zemědělství a v potravinářském průmyslu svým rozsahem srovnatelné s ostatními výrobními odvětvími národního hospodářství pouze v nákladech na provoz zařízení závodního stravování, mateřských škol a v rozsahu nákladů na nábor a stabilizaci pracovníků. „Méně bohatým“ odvětvím se přibližují rozsahem nákladů na provoz

¹⁾ Např. vyšší náklady na zdravotní péči v resortu paliv a energetiky, hutnictví a těžkého strojírenství, vyšší náklady na předškolní zařízení v lehkém průmyslu, kde pracuje převaha žen apod.

III. Vývoj podnikové společenské spotřeby (součet čerpání FKSP a neinvestičních nákladů organizací) v přepočtu na 1 pracovníka z průměrného evidenčního počtu (v Kčs) — Development of the social consumption in the establishments (the sum of money drawn from the Culture and Welfare Fund and non-investment expenditures of the organizations) recalculated per 1 worker from the average registered number (in Kčs)

	ČSR			SSR			ČSSR		
	1981	1984	index 84/81	1981	1984	index 84/81	1981	1984	index 84/81
Elektrotechnický průmysl	2875	3534	123	4399	3618	82	3032	3547	117
Hutnictví a těžké strojírenství	4034	4385	109	3980	5002	126	3951	4499	114
Všeobecné strojírenství	3050	3661	120	4007	4352	109	3307	3849	116
Paliva a energetika	4259	6192	145	4243	4602	108	4257	5937	139
Lehký průmysl	2888	3426	119	3590	4140	115	3069	3615	118
Stavebnictví	2999	3564	119	3232	3360	104	3091	3482	113
Lesnictví	1842	2073	112	2459	2670	109	2132	2325	109
Zemědělství a výživa celkem	2015	3191	158	1593	2196	138	1860	2812	151
Z toho:									
potravinářský průmysl	2149	3514	163	2036	2864	141	2110	3268	155
zemědělství celkem	1990	3137	158	1517	2086	137	1815	2738	151
z toho:									
státní statky	1800	3216	179	1452	1871	129	1699	2853	168
ostatní státní zemědělské organizace	1545	2265	147	1543	2270	147	1545	2266	147
organizace zem. služeb	2484	3077	124	2018	2581	128	2324	2917	125
Zem. zásobování a nákup	1806	1927	107	2072	2213	107	1882	2018	107
JZD	2133	3427	161	1494	2099	140	1874	2873	153
SZP — ACHP	1328	1992	150	2261	1784	79	1490	1933	130
SZP se zem. výrobou	1342	2011	150	860	1689	196	1218	1930	158
SZP s nezeměd. činností včetně MD	1632	2402	147	1180	1689	143	1422	2071	146

Zpracováno z podkladů FSÚ

rekreačních zařízení, ale zdaleka nedosahují úrovně těch odvětví, kde organizace běžně zřizují vlastní rekreační zařízení.

Největší rozdíly jsou v objemu prostředků vynakládaných na přípravu mládeže na povolání (některá odvětví dosahují až desetinásobku prostředků použitých v zemědělství), obdobná situace je v zajišťování výchovy a vzdělávání dospělých. Nižší částky připadají v obou odvětvích resortu rovněž na zabezpečování závodní zdravotní péče a tělovýchovné a sportovní činnosti.

Tyto rozdíly souvisejí se specifickými rysy obou odvětví resortu zemědělství a výživy, kterými se odlišují od průmyslových odvětví. Je to především nižší koncentrace výroby zejména v JZD, ale i v dalších typech zemědělských organizací, která nedovoluje zřizovat vlastní sociální zařízení, a proto uváděné náklady nejsou použity na provoz těchto zařízení, ale pouze na stanovené vybavení účastníků a zajištění realizovaných akcí.

Zabezpečování přípravy mládeže na dělnická povolání a zajišťování výchovy a vzdělávání dospělých je v kompetenci vyšších stupňů řízení, takže náklady na provoz těchto zařízení nenesou zemědělské organizace. Podobně kulturní a rekreační, popř. jiná zařízení může většina zemědělských podniků realizovat nejspíše sdružováním prostředků s dalšími partnery a kooperací v jejich provozu a udržování. Nezáměrem nepředstavují ani omezené náklady na provoz jeslí, které v zemědělství s rozptýleným rozmístěním práce a bydlení nenacházejí takové uplatnění jako ve městech. Podobné příčiny má i nedostatečné zabezpečování provozu závodních zdravotnických zařízení, soustavná zdravotní péče o pracovníky v zemědělství však musí být výhledově řešena, a to použitím takových forem závodní zdravotní péče, které budou nejvíce vyhovovat v konkrétních podmínkách zemědělských organizací.

Současná struktura podnikové společenské spotřeby (tab. IV) odpovídá v organizacích ZPoK v zásadních směrech dosažené úrovně podnikových služeb. Zároveň však využíváním prostředků na sociální účely směřuje stále podstatně více k uspokojování těch druhů potřeb, u kterých se projevuje okamžitý efekt působení směrem k pracovníkům a které mají převážně spotřební charakter. Tato tendence vzrůstá s nižší úrovní hospodářských výsledků organizací. V rozvíjení podnikové sociální péče se stále projevuje nedostatečně perspektivní a koncepční přístup k řešení úkolů v této oblasti a jeho nedostatečná komplexnost, což oboje souvisí jednak s nedoceněním významu sociálního rozvoje a jednak s nepracovitostí jeho vazeb na výrobně hospodářský rozvoj organizací, resp. na požadavky, které výrobně ekonomický rozvoj organizací bude klást na sociální oblast.

Zatímco jsou již uspokojivě řešeny potřeby pracovníků v některých úsecích sociální péče, zbývají další okruhy sociálních činností, kterým bude třeba věnovat v příštích letech daleko větší pozornost.

Mezi poměrně již dobře zajištěné úseky patří závodní stravování (zvláště v JZD v ČSR), dále zabezpečení potřeby míst v předškolních zařízeních (v zemědělství převážně v mateřských školách, protože počet závodních jeslí je zanedbatelný), uspokojivě je řešena dětská rekreace a výběrová rekreace pracovníků (zejména v JZD v SSR). Omezenější je již z uvedených důvodů využívání rekreace ve vlastních nebo sdružených zařízeních.

IV. Struktura podnikové společenské spotřeby (součet čerpání FKSP a neinvestičních nákladů organizací) v přepočtu na 1 pracovníka z průměrného evidenčního počtu (v Kčs) v roce 1984 — Structure of the social consumption in the establishments (the sum of money drawn from the Culture and Welfare Fund and of non-investment expenditures of the organizations) recalculated per 1 worker from the average registered number (in Kčs) in 1984

Agregované úseky sociálních činností	Re- publika	Resort zeměděl. a výživy	Potrav. průmysl	Země- dělství	JZD	Státní statky
Politickovýchovná a vzdělávací činnost	ČSR	555	1155	456	333	428
	SSR	408	1077	298	230	318
	ČSSR	499	1126	396	290	398
Kulturní a zájmová činnost	ČSR	80	29	89	124	40
	SSR	80	43	87	92	144
	ČSSR	81	34	89	110	68
Zdravotní péče	ČSR	15	24	14	14	11
	SSR	22	50	18	20	7
	ČSSR	18	35	15	17	10
Závodní stravování	ČSR	1049	608	1121	1463	1022
	SSR	412	384	416	454	347
	ČSSR	806	523	852	1042	840
Rekreační činnost	ČSR	463	712	425	407	449
	SSR	399	463	387	433	225
	ČSSR	437	618	410	417	389
Tělovýchovná a sportovní činnost	ČSR	39	34	39	48	25
	SSR	56	26	61	65	71
	ČSSR	46	32	47	55	38
Předškolní zařízení	ČSR	154	189	148	178	160
	SSR	76	111	70	74	71
	ČSSR	125	160	118	133	134
Půjčky pracujícím	ČSR	216	299	204	158	256
	SSR	213	402	182	89	272
	ČSSR	215	337	196	130	261
Nábor a stabilizace pracovníků	ČSR	142	39	159	83	521
	SSR	115	14	132	138	228
	ČSSR	132	29	149	106	442
Sociální výpomoci	ČSR	104	1	121	207	1
	SSR	65	1	75	108	2
	ČSSR	89	1	103	166	1
Ostatní náklady na sociální práci	ČSR	371	421	363	410	301
	SSR	350	293	359	396	184
	ČSSR	362	373	360	404	269

Zpracováno z podkladů FSÚ

HLAVNÍ ÚKOLY SOCIÁLNÍHO ROZVOJE ZPoK V 8. PĚTILETCE

Mezi nejzávažnější úkoly v sociální oblasti ZPoK, které bude nutné řešit v průběhu příštích let, patří na základě syntézy našich poznatků:

— Zajišťování bezpečnosti práce a ochrany zdraví pracovníků v souvislosti s úrovní jejich pracovních podmínek a na základě vytvoření komplexního systému ochrany jejich zdraví.

— Vytvoření podmínek k dokonalé regeneraci fyzických a duševních sil pracovníků, kde se uplatní možnosti, které pracovníci nacházejí v účasti na rekreaci, v zařízeních pro kvalitní využívání volného času, v lázeňské léčbě apod., nezbytným předpokladem je však takové organizační uspořádání jejich práce, které jim dovolí využívat volný čas ve větších celcích.

— Zajišťování náboru a zejména stabilizace pracovníků, které vedle pracovních podmínek (a to nejen podmínek pracovního prostředí, ale i podmínek, za kterých se práce uskutečňuje, jak je řízena, hodnocena a odměňována) ovlivňují i životní podmínky (zejména úroveň bydlení, občansko-technická vybavenost sídelních jednotek a dosažitelnost všech druhů služeb) včetně ekologických podmínek prostředí.

— Vytváření příznivých podmínek pro politický, odborný a kulturní rozvoj pracovníků, projevující se v rozvoji jejich osobnosti a v osvojování si socialistického způsobu práce a života.

Ekonomicky nelze vyhodnotit ty oblasti faktorů, které silně ovlivňují pracovníky jednotlivých organizací, ale jejichž vliv je číselně nevyjádřitelný. Jde zde o vnitropodnikovou kvalitu řízení, o úroveň organizace výroby a práce, hodnocení práce, o tvorbu pracovních kolektivů, vytváření pozitivních vztahů mezi pracovníky atd. Celá tato oblast řízení práce a vedení pracovníků má zásadní význam pro stabilizaci pracovníků a pro vytváření jejich iniciativních a angažovaných postojů. Určitý její odraz se projevuje — vycházíme-li z hypotézy, že úroveň řízení a vedení pracovníků organizací má přímou souvislost s dosaženými hospodářskými výsledky — např. v tom, že organizace s lepší úrovní hospodaření vykazují nejen větší rozsah prostředků vynakládaných na sociální rozvoj, ale i značně širší spektrum použití těchto prostředků na jednotlivé úseky sociálních činností, kdežto organizace s podprůměrnými výsledky soustřeďují prostředky pouze do několika málo okruhů sociální činnosti.

Došlo dne 18. 12. 1985

НЕМЦОВА, Э. (Научно-исследовательский институт экономики сельского хозяйства и продовольствия, Прага): Состояние и главные направления социального развития в организациях АПДК. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986. (1) : 13-25.

В работе рассматривается современный уровень обеспечения социального развития работников АПДК и особенно членов ЕСХК и госхозов на основе оценки средств, затрачиваемых на инвестиции социального характера и на неинвестиционное обеспечение социальной деятельности. Приводятся объем общественного потребления в хозяйствах, обеспечиваемого за счет фонда культурно-социальных нужд и издержек организаций, его структура и тенденции за 4 года 7-й пятилетки. Указаны позиция ведомства сельского хозяйства и продовольствия в деле обеспечения социального развития в сопоставлении с иными производственными отраслями, а также главные проблемы, важнейшие задачи для данной области в 8-й пятилетке.

АПДК; социальное развитие; экономическое обеспечение; сравнение с другими ведомствами; задачи на 8-ю пятилетку

NĚMCOVÁ, E. (Economic Research Institute for Agriculture and Food, Praha): *The Present Situation and Main Trends of Social Development in the Establishments of the Agricultural and Food Production Complex*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (1) : 13-25.

A survey is presented of the current level of the social development of persons engaged in the Agricultural and Food Production Complex, and mainly of workers on Cooperative Farms and State Farms; the capital investments for social development and non-pecuniary provision of social activities are evaluated. The extent of on-farm social consumption is analyzed that is covered from the cultural and welfare fund and from the farm budget, and its structure and developmental trends over four years of the 7th Five-Year Plan period are described. The role of the sector of agriculture and food production is shown that is played in the social development in comparison with the other manufacturing branches of the national economy, and the main problems and the most important targets in this sphere in the 8th Five-Year Plan period are indicated.

agricultural and food-production complex; social development; economic covering; comparison with other sectors; targets for 8th Five-Year Plan period

NĚMCOVÁ, E. (Forschungsinstitut für Ökonomik der Landwirtschaft und Ernährung, Praha): *Stand und Hauptrichtungen der sozialen Entwicklung in den Organisationen des ALK*. Sbor. ÚVTIZ - Sociol. Zeměd., 22, 1986 (1) : 13-25.

Die Arbeit zeigt übersichtlich das gegenwärtige Niveau der Sicherung der sozialen Entwicklung der Beschäftigten im ALK, insbesondere in den LPG und Staatsgütern auf der Grundlage der Wertung der Mittel, die ausgegeben wurden für Investitionen sozialen Charakters und nichtinvestitionelle Sicherstellung der sozialen Tätigkeiten. Untersucht wird der Umfang der betrieblichen gesellschaftlichen Konsumtion, der aus dem Kultur- und Sozialfonds gedeckt wird sowie aus den Aufwendungen der Organisation, dessen Struktur und auch die Trends in vier Jahren des 7. Fünfjahrplans. Die Haltung der Bereiche Landwirtschaft und Ernährung wird dargelegt bei der Sicherung der sozialen Entwicklung gegenüber anderen Produktionszweigen der Volkswirtschaft sowie die Hauptprobleme und wichtigsten Aufgaben für diesen Bereich im 8. Fünfjahrplan.

Agrar-Lebensmittelkomplex ALK; ökon. Sicherstellung; Ressortvergleiche; Aufgaben der 8. 5-Jahrplans

Adresa autorky:

Ing. Eva Němcová, Výzkumný ústav ekonomiky zemědělství a výživy, Dlážděná 6, 110 00 Praha 1

RECENZE

SBLIŽOVÁNÍ TŘÍDY DRUŽSTEVNÍCH ROLNÍKŮ S DĚLNICKOU TŘÍDOU

J. Suchánek — L. Špírk: *Sbližování třídy družstevních rolníků s dělnickou třídou*. Praha, Academia 1985, 248 stran

Problematika sociální struktury je jedním z hlavních témat sociologického výzkumu a ovlivňuje rozhodujícím způsobem celkový charakter tohoto poznávacího úsilí.

Sociální struktura má určující roli v celkovém vývoji společnosti, a proto je zcela zákonité, že i v rozvoji sociologie náleží jejímu výzkumu centrální postavení.

Jedním z typických jevů sociologického zkoumání sociální struktury v socialistické společnosti je jeho rostoucí sepětí s potřebami řízení společenských procesů socialistické výstavby, tj. posilování jednoty vědeckého poznání a potřeb vývoje společenské praxe.

Cílevědomé řízení a utváření nových jevů v sociální tvářnosti tříd a sociálních skupin, jakož i jejich vzájemných vztahů kladě pochopitelně nové, kvalitativně vyšší požadavky na sociologické zkoumání sociální struktury společnosti.

Jde především o to poznatkově zvládat mechanismy složitého vývojového utváření jejich elementů, určovat obecné i dílčí zákonitosti jejich pohybu apod.

V této souvislosti je poučné prostudovat monografii předních československých odborníků v oblasti sociálně ekonomické a právní problematiky socialistického zemědělství doc. ing. Jaroslava Suchánka, DrSc., a prof. ing. Ludvíka Špírka, DrSc.

Tato monografie je první prací, která je věnována komplexnímu mezioborovému výzkumu sbližování tříd naší společnosti z hlediska postavení a vývoje třídy družstevních rolníků.

Monografie byla zpracována na základě rozsáhlého reprezentativního sociologického výzkumu. Současně probíhal i průzkum účinnosti právních předpisů o zemědělském družstevnictví.

Výsledky těchto průzkumů byly analyzovány a byla zpracována celá řada pracovních studií. Proto autoři svoje závěry formulovali na základě hlubokých a konkrétních znalostí, zhodnocením praktických výsledků dosavadního průběhu sbližování postavení obou tříd.

Mechanismus sbližování tříd a sociálních skupin nelze chápat jako prostý vyrovnávací pohyb v jednotlivých charakteristikách tříd a sociálních skupin, ale jako dialektický vztah vnitrotřídních, vnitroskupinových a mezitřídních, meziskupinových diferencí a vztahů.

Autoři ve své práci se nejprve věnují výchozí otázce pojetí třídy družstevních rolníků.

Další kapitoly jsou věnovány zachycení, shrnutí a zobecnění výsledků sociologického průzkumu postavení družstevních rolníků a jeho vývoji.

Postupuje se podle kvantitativních a kvalitativních znaků této třídy. Pozornost je také věnována životním podmínkám družstevních rolníků ve srovnání s podmínkami dělnické třídy, dále pak pracovní aktivitě a politické a společensko-zájmové angažovanosti družstevních rolníků. To je další typický jev sociologického zkoumání sociální struktury socialistické společnosti, který je zaměřen k nadstavbovým charakteristikám, na analýzu společenského vědomí.

V podmínkách rostoucí úlohy subjektivního činitele jako jednoho z typických rysů výstavby rozvinutých forem socialismu je studium pohybu společenského vědomí tříd a sociálních skupin mimořádně závažné.

V další části monografie je pojednáno o vzniku pojetí právní úpravy postavení družstevních rolníků a o jejím vývoji podle jednotlivých komponent jejich členských vztahů k družstvu.

Na toto pojednání navazuje kapitola, která zachycuje a hodnotí po stránce obsahové i formální současnou právní úpravu vztahů družstevních rolníků.

Závěrečné kapitoly monografie se zabývají perspektivami dalšího vývoje postavení družstevních rolníků v procesu jeho sbližování s postavením dělnické třídy.

Na podkladě sociálně ekonomického hodnocení průběhu a dosaženého stupně sbližení postavení třídy družstevních rolníků s postavením dělnické třídy a při aplikaci marxisticko-leninské teorie o vývoji společenských tříd socialistické společnosti vyúsťuje monografie v prognózu právní regulace dalšího průběhu sbližování obou tříd.

Autoři v duchu závěrů posledních sjezdů KSČ chápou proces sbližování postavení družstevních rolníků s postavením dělnické třídy jako jeden z významných zdrojů zvyšování pracovní a celkové společenské aktivity družstevních rolníků.

Sbližování třídy družstevních rolníků s dělnickou třídou je jednou z hlavních náplní současného sociálního rozvoje naší společnosti. Je to objektivní společenský proces, dlouhodobě směřující k sociální homogenitě společnosti.

Je úkolem marxisticko-leninské sociologie tyto závažné úkoly a další nosné směry vědeckého zkoumání sociální struktury socialistické společnosti plnit a dále rozvíjet ve smyslu závěrů, které stanovil XVI. i XVII. sjezd KSČ, a přispívat tak stále účinněji k dalšímu cílevědomému rozvoji naší socialistické společnosti i k soudobým ideologickým formám světového třídního zápasu v náročných podmínkách osmdesátých let.

Publikaci je možno doporučit nejen pracovníkům teorie, ale bude velmi užitečná i pro široký okruh odborné čtenářské veřejnosti.

Ing. Miroslav Jiříčka, CSc.